

О. П. Тищенко

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, докторант кафедри макроекономіки та державного управління ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», Україна
alex_tyshchenko@ukr.net

РОЗВИТОК ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА: ДОСВІД ЄВРОПИ ТА НОВІ МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ УКРАЇНИ

Анотація. У статті розглянуто досвід транскордонного співробітництва в деяких європейських країнах, оцінено та систематизовано проблеми участі українських регіонів у транскордонних утвореннях, запропоновано напрями вдосконалення державної політики транскордонного співробітництва.

Ключові слова: євро регіони, європейські угруповання транскордонного співробітництва, транскордонне співробітництво, державна політика транскордонного співробітництва, регіональний економічний розвиток.

А. П. Тищенко

кандидат экономических наук, старший научный сотрудник, докторант кафедры макроэкономики и государственного управления Киевского национального экономического университета имени Вадима Гетьмана, Украина

РАЗВИТИЕ ТРАНСГРАНИЧНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА: ОПЫТ ЕВРОПЫ И НОВЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ ДЛЯ УКРАИНЫ

Аннотация. В статье рассмотрен опыт трансграничного сотрудничества в некоторых европейских странах, оценены и систематизированы проблемы участия украинских регионов в трансграничных образованиях, предложены направления совершенствования государственной политики трансграничного сотрудничества.

Ключевые слова: еврорегионы, европейские группы трансграничного сотрудничества, трансграничное сотрудничество, государственная политика трансграничного сотрудничества, региональное экономическое развитие.

Oleksandr P. Tyshchenko

Ph.D. in Economics, Senior Scientific Researcher, Hab. Doctorate Seeker of Macroeconomics and Public Administration Department, Kyiv National Economic University named by Vadym Hetman, Ukraine

DEVELOPMENT OF CROSS-BORDER COOPERATION: EUROPEAN EXPERIENCE AND NEW OPPORTUNITIES FOR UKRAINE

Abstract. The article deals with the experience of cross-border cooperation in some European countries, the problems of participation of Ukrainian regions in trans-borders formations are estimated and systematized, directions the state policy regarding cross-border cooperation improvement are offered.

Key words: Euroregions, European grouping of cross-border cooperation, cross-border cooperation, state policy of cross-border cooperation, regional economic development.

Jel classification: O18, R58

Постановка проблеми. В умовах лібералізації економічних відносин та відкритості національних економік окремі регіони країни все частіше виступають у ролі відносно самостійних суб'єктів на міжнародній арені. Це дає змогу територіальним органам влади швидше та ефективніше вирішувати наявні соціально-економічні проблеми без безпосереднього втручання органів центральної влади країни, вступати в різноманітні (економічні, культурні та ін.) відносини із регіонами інших країн шляхом укладання двосторонніх (чи навіть багатосторонніх) договорів, утворювати союзи, об'єднання, наддержавні утворення, формувати певні інституційні структури тощо.

З огляду на прагнення України інтегруватися в європейське співтовариство досвід використання окремих інструментів транскордонного співробітництва, спрямованих на підвищення ефективності регіонального розвитку, що здійснюється на його теренах протягом багатьох років, є досить важливим для нашої країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти, пов'язані зі створенням та функціонуванням транскордонних утворень, зокрема за участю України, розглянуто в наукових працях вітчизняних (В. Гордієнко, М. Долішній, Д. Лук'яненко, Н. Мікула, О. Соскін, В. Чужиков та ін.) та закордонних (Дж. Андерсон (*J. Anderson*), Б. Гулер (*B. Hooper*), О. Крамш (*O. Kramsch*), Л. О'Доуд (*L. O'Dowd*), М. Перкман (*M. Perkman*), Т. Уілсон (*T. Wilson*)) учених. Водночас, у науковій літературі недостатньо уваги приділяється аналізу недоліків і причин неефективного використання потенціалу транскордонного співробітництва українськими регіонами.

Метою статті є висвітлення позитивного досвіду транскордонного співробітництва в деяких європейських країнах, оцінка результативності участі України у транскордонних проектах, виявлення наявних організаційно-економічних проблем та обґрунтування напрямів удосконалення державної політики транскордонного співробітництва з метою підвищення ефективності його впливу на регіональний економічний розвиток.

Основні результати дослідження. Транскордонне співробітництво належить до пріоритетних напрямів сучасної політики Європейського Союзу. Воно розглядається як інструмент прискорення темпів економічного розвитку периферійних районів з метою поступового подолання їх відставання від більш розвинутих територій, а також отримання додаткових переваг від міжнародної співпраці в рамках особливих інституційних міжнародних утворень (*O. Kramsch, B. Hooper [1]*). Їх функціонування спрямоване на вирішення низки важливих завдань, а саме: розв'язання практичних проблем життєдіяльності територіальних громад, що постійно виникають; розвиток співробітництва між регіональними владами суміжних країн; розширення контактів в економічній, соціальній, культурній та інших сферах (*M. Perkman [2]*).

Перевагою діяльності більшості євро регіонів у Західній Європі є їх орієнтація на конкретні, так би мовити цільові результати. Наприклад, для обслуговування прикордонних областей Франції, Німеччини і Швейцарії було побудовано міжнародне літовище. Євро регіональна співпраця між прикордонними територіями Франції, Бельгії та Люксембурга дозволила покращити економічну ситуацію після

встановлених обмежень виробництва сталі на металургійних підприємствах. Транскордонне співробітництво Іспанії і Португалії спрямоване на покращання розвитку сільських територій, де обсяги ВВП на душу населення були значно нижчими за середні показники по країнах. Головною метою єврорегіону за участю Франції та Іспанії стала побудова тунелю, який мав поліпшити транспортне сполучення між цими країнами [3]. У цілому, як справедливо зазначають дослідники, головним імперативом діяльності єврорегіонів у Західній Європі є економічні питання за такими пріоритетними напрямками, як створення інтегрованих транскордонних регіонів і відповідної інфраструктури, розвиток сільських територій, охорона довкілля, співробітництво у сфері підготовки кадрів тощо (*J. Anderson [4]*).

Україна, маючи у своєму складі 19 областей, що межують з іншими країнами, бере доволі активну участь у створенні єврорегіонів. Нині повноправними суб'єктами 10 єврорегіонів є 15 областей України та АР Крим (табл. 1). Наразі до участі у транскордонному співробітництві у формі єврорегіонів не залучено лише три області – Київська, Житомирська, Рівненська, які розташовані на півночі країни і мають спільний кордон із Республікою Білорусь. У найближчій перспективі планується створення ще декількох єврорегіонів, зокрема «Сян» (до його складу очікується входження Львівської області й Підкарпатського воєводства Польщі) та «Азов-Меотида» (Донецька область і Ростовська область Росії).

Більше половини єврорегіонів, куди входять українські території, або наближаються до десятої річниці від часу створення, або вже перетнули цей рубіж, а Карпатський єврорегіон у цьому році відзначатиме своє 20-ліття. Це дає всі підстави для відповідної оцінки їх діяльності й впливу на регіональний соціально-економічний розвиток, а також здійснення певних узагальнень.

Основними сферами співробітництва, відповідно до укладених угод щодо створення єврорегіонів за участю українських суб'єктів, є розвиток економічного співробітництва, активізація інвестиційної діяльності, впровадження інновацій, здійснення заходів, спрямованих на підвищення рівня життя населення, співробітництво у сферах науки, культури, туризму, охорони навколишнього природного середовища, запобігання виникненню надзвичайних ситуацій, гармонізацію законодавства, усунення перешкод для контактів як населення, так і суб'єктів підприємницької діяльності.

Однак час, що минув, засвідчив: у регіонах України, які входять до складу єврорегіонів, кардинального покращення ситуації в окремих сферах соціально-економічного розвитку та у цілому поки що не відбулося. Це спонукає до з'ясування причин такого становища і пошуку варіантів підвищення результативності від транскордонного співробітництва для вітчизняних регіонів.

Перш за все, привертає до себе увагу та обставина, що на відміну від західноєвропейських головними суб'єктами – учасниками єврорегіону з української сторони виступає щонайменше ціла адміністративна область України або навіть декілька областей одночасно. Наприклад, учасниками Карпатського єврорегіону є одразу чотири західні області країни – Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська та Чернівецька; єврорегіону «Верхній Прут» – Івано-Франківська і Чернівецька області; єврорегіону «Донбас» – Донецька та Луганська області. Лише в одному єврорегіоні («Буг») учасниками з української сторони є суб'єкти рівня, нижчого за обласний, – це Жовківський, Сокальський райони Львівської області (але при цьому вони беруть участь у цьому утворенні на правах асоційованих членів). Отже, з боку нашої держави чітко простежується суто адміністративний, схожий на гігантоманію, підхід до створення єврорегіонів.

У зв'язку з цим для України може бути цікавим та корисним досвід сусідньої Польщі щодо створення невеликих за територією єврорегіонів із чисельністю населення до 1 млн. мешканців (крім єврорегіону «Найсе-Ниса-Ніса» – 1,6 млн.). Мета цих єврорегіонів полягає у розв'язанні конкретних проблем територій найнижчого рівня в регіональній ієрархії – сільських населених пунктів, окремих невеликих міст, частин районів (табл. 2).

Іншою характерною особливістю створення єврорегіонів за участю України є дуже широкі й занадто узагальнені цілі, які співставні із цілями загальнодержавної регіональної політики та потребують обсягу коштів, що значно перевищують можливості відповідних регіональних бюджетів. На фоні участі ряду областей одночасно в декількох єврорегіонах це, з одного боку, «розмиває» визначені пріоритети, а з другого – ускладнює процес координації діяльності суб'єктів господарювання в межах величезної території єврорегіону, її узгодження із визначеною загальною стратегією розвитку області та фінансування запланованих заходів. Як наслідок, процес функціонування єврорегіонів набув формального,

№ з/п	Назва	Рік створення	Країнова приналежність регіонів-учасників	Перелік українських регіонів – учасників єврорегіону	Кількість регіонів інших країн-учасників єврорегіону
1	Карпатський	1993	Україна, Польща, Румунія, Словаччина, Угорщина	Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Чернівецька області	Польща – 2, Румунія – 7, Словаччина – 2, Угорщина – 5
2	Буг	1995	Україна, Білорусь, Польща	Волинська область; Жовківський, Сокальський райони Львівської області – як асоційовані члени	Білорусь – 1 (Брестська область), Польща – 1 (Люблінське воєводство)
3	Нижній Дунай	1998	Україна, Молдова, Румунія	Одеська область	Молдова – 2, Румунія – 3
4	Верхній Прут	2000	Україна, Молдова, Румунія	Івано-Франківська, Чернівецька області	Молдова – 6, Румунія – 2
5	Слобжанщина	2003	Україна, Росія	Харківська область	Росія – 1 (Білгородська область)
6	Дніпро	2003	Україна, Білорусь, Росія	Чернігівська область	Білорусь – 1 (Гомельська область), Росія – 1 (Брянська область)
7	Ярославна	2007	Україна, Росія	Сумська область	Росія – 1 (Курська область)
8	Чорне море	2008	Україна, Румунія, Росія, Азербайджан, Туреччина, Греція, Болгарія, Вірменія, Грузія, Молдова	АР Крим, Одеська, Миколаївська, Херсонська, Запорізька, Донецька області	Регіони зазначених країн-учасниць
9	Донбас	2010	Україна, Росія	Донецька, Луганська області	Росія – 1 (Ростовська область)
10	Дністер	2012	Україна, Молдова	Вінницька область	Молдова – 6 регіонів

Джерело: Складено автором за даними Інтернет-сайтів відповідних єврорегіонів

переважно представницько-інформаційного, орієнтовано-го на далеку перспективу характеру, без упровадження вагомих інвестиційних та інноваційних проектів, про що свідчать відповідні інформаційно-аналітичні матеріали про діяльність єврорегіонів за участю України, розміщені на сайті Мінрегіону України [6]. У переліку здійснених заходів у розрізі окремих єврорегіонів в основному зазначаються: підготовка перспективних стратегічних документів щодо діяльності єврорегіонів, проведені конференції, семінари, форуми, круглі столи, представницькі заходи, заходи з інформаційної та методологічної підтримки суб'єктів транскордонного співробітництва тощо.

Для порівняння наведемо лише деякі заходи, передбачені в програмах діяльності невеликих єврорегіонів за участю Польщі (табл. 2): відкриття контрольно-пропускних пунктів, розвиток технічної інфраструктури на прикордонних територіях, передовсім доріг, прокладка велосипедних доріжок, профілактика злочинності, надання взаємодопомоги у випадку катастрофи чи стихійного лиха, поліпшення стану довкілля та інші заходи, спрямовані на вирішення місцевих проблем і міжрегіонального вирівнювання рівнів розвитку.

Поглиблення та ефективний розвиток транскордонного співробітництва у формі єврорегіонів в Україні стримується через низку причин, головними серед яких є:

- неузгодженість транскордонних ініціатив із загальною стратегією соціально-економічного розвитку як окремих регіонів, так і країни загалом;
- відсутність належного досвіду узгодження та планування спільної діяльності в рамках транскордонного співробітництва з іншими країнами, різне бачення способів подолання наявних проблем;
- слабе правове забезпечення здійснення транскордонної діяльності, зокрема відсутність чіткого розподілу

компетенцій між центральними і місцевими органами державної влади в зазначеній сфері;

- значні відмінності в законодавстві між країнами – потенційними та реальними учасниками транскордонного співробітництва та в рівнях соціально-економічного розвитку територій, що входять до складу єврорегіону;
- низький рівень розвитку прикордонної інфраструктури – відповідного оснащення пунктів перетину державного кордону, автошляхів, сервісних закладів, сфери обслуговування;
- обмеженість фінансових ресурсів та невизначеність джерел для реалізації спільних міждержавних заходів.

Недоліки транскордонного співробітництва України в рамках єврорегіонів потребують концентрації зусиль центральних і місцевих органів державної влади на вирішенні таких завдань:

1) здійснення корекції державної стратегії транскордонного співробітництва в напрямі створення й підтримки невеликих за розмірами єврорегіонів задля розв'язання конкретних проблем, що існують на рівні місцевого самоврядування;

2) надання повноважень органам місцевого самоврядування у визначенні пріоритетів і прийнятті рішень щодо транскордонного співробітництва на власних територіях, розроблення методичного й організаційного забезпечення механізму його узгодження із загальною стратегією розвитку регіону;

3) визначення та законодавче закріплення джерел фінансового забезпечення реалізації заходів із транскордонного співробітництва;

4) узгодження норм українського законодавства, що регулюють різні аспекти транскордонного співробітництва, насамперед у сфері економічної діяльності, із відповідними положеннями законодавчих актів країн-партнерів;

5) розроблення методичного і статистичного інструментарію для моніторингу та аналізу результативності й впливу функціонування єврорегіону на покращення показників соціально-економічного розвитку і зростання конкурентоспроможності відповідних територій;

6) надання державних преференцій учасникам єврорегіону в разі впровадження великомасштабних інвестиційних та інноваційних проектів, що забезпечують розв'язання важливих соціально-економічних проблем і підвищення рівня життя населення в регіоні.

Останніми роками виникла та активно втілюється у життя ще одна форма транскордонного співробітництва, на яку Україні доцільно звернути увагу через відсутність очевидних результатів від участі в єврорегіонах, – це так звані Європейські угруповання територіального співробітництва (*European Grouping of Territorial Cooperation*). Правовою основою їх діяльності стало прийняття у липні 2006 р. у Страсбурзі Регламенту Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу (набув чинності 01.08. 2007 р.) [7], яким передбачено задля усунення перешкод на шляху міжнародного співробітництва заснування нового інструменту співробітництва – Європейських угруповань територіального співробітництва (ЄУТС).

Метою діяльності зазначених угруповань, відповідно до ст. 1 Регламенту, є сприяння і стимулювання прикордонного, транснаціонального та/або міжрегіонального співробітництва для зміцнення економічної та соціальної згуртованості. ЄУТС можуть діяти в цілях або реалізації тери-

Таблиця 2

Загальна характеристика деяких невеликих єврорегіонів, створених за участю Республіки Польща

Назва єврорегіону	Польська частина	Німецька частина	Чеська частина	Словацька частина	Разом
«Про Європа Відріна»					
Площа, кв. км	6406	4518	x	x	10924
Населення, тис. осіб	399,4	454,4	x	x	853,8
Кількість населених пунктів	30*	4*	x	x	34*
«Шпрее-Найсе-Бобер»					
Площа, кв. км	8862	1812	x	x	10674
Населення, тис. осіб	678	274	x	x	952
Кількість населених пунктів	18*	1*	x	x	19*
«Найсе-Ниса-Ніса»					
Площа, кв. км	4378	5250	1866	x	11494
Населення, тис. осіб	520	736	320	x	1576
Кількість населених пунктів	43	333	108	x	484
«Бескиди»					
Площа, кв. км	1300	x	605	2023	3928
Населення, тис. осіб	353	x	161	264	779
Кількість населених пунктів	24	x	61	49	134
«Прагед»					
Площа, кв. км	2066	x	1819	x	3885
Населення, тис. осіб	391	x	132	x	523
Кількість населених пунктів	18	x	68	x	86
«Сілезія»					
Площа, кв. км	1500	x	1220	x	2720
Населення, тис. осіб	287	x	222	x	509
Кількість населених пунктів	19	x	58	x	77
«Тешинська Сілезія»					
Площа, кв. км	800	x	600	x	1400
Населення, тис. осіб	270	x	360	x	630
Кількість населених пунктів	16	x	44	x	60
«Глаценсіс»					
Площа, кв. км	2501,3	x	1726**	x	4227,3
Населення, тис. осіб	327	x	528**	x	855
Кількість населених пунктів	23	x	69**	x	92

Джерело: Складено автором за даними [5]

* Кількість адміністративно-територіальних одиниць.

** Дані по регіонах, що підписали угоду про участь у єврорегіоні. Фактична кількість регіонів-учасників є більшою.

торіальних програм співробітництва і проектів, що фінансуються спільно із Співтовариством, або виконання заходів із територіального співробітництва, які здійснюються тільки за ініціативи держав-членів та їх регіональних і місцевих органів влади із фінансовим внеском Співтовариства чи без нього. Після підписання відповідного протоколу [8] Україна отримала офіційне право брати участь у Європейських угрупованнях територіального співробітництва.

ЄУТС притаманний ряд особливостей, які вигідно вирізняють їх від єврорегіонів. По-перше, вони мають статус юридичної особи, розглядаються як суб'єкт держави, у якій розташовано зареєстрований офіс такого угруповання, та наділяються в кожній державі найбільш широкою правоздатністю, що надається юридичним особам відповідно до її національного законодавства. Це, зокрема, дає право придбавати рухоме і нерухоме майно, розпоряджатися ним, наймати персонал, виступати стороною в судовому процесі. По-друге, до складу ЄУТС можуть входити не тільки держави, а й регіональні та місцеві органи влади, органи публічного права, а також асоціації, що складаються із цих органів. По-третє, ЄУТС, відповідно до ст. 11 Регламенту, повинні мати власний бюджет та публікувати щорічні звіти. По-четверте, для ЄУТС існує чітко визначена сфера компетенції – реалізація територіальних програм співробітництва і проектів, які фінансуються спільно із Співтовариством через Європейський фонд регіонального розвитку, Європейський соціальний фонд та/або Фонд згуртування. Окреслено й рівні, на яких може здійснюватися співробітництво в рамках ЄУТС, – прикордонний, транснаціональний та/або між-регіональний.

Нині на території ряду країн Європи вже створено та функціонує декілька ЄУТС. Першим ЄУТС (його діяльність розпочато в січні 2008 року) вважається Єврометрополь Ліль-Котрійк-Турнай, який об'єднує регіони Франції та Бельгії. Окрім того, функціонують: ЄУТС Євросідад Шавес-Верін (до нього входять регіони Іспанії і Португалії) та ЄУТС Унр-Тиса-Тур-Слана (Горнад, Будва, Шінва), що об'єднує регіони Угорщини, Словаччини і Румунії. Останнє угруповання знаходиться в безпосередній близькості до кордонів України, яка, підписавши згадуваний вище Протокол № 3 до Європейської рамкової конвенції про транс-кордонне співробітництво, уже найближчим часом має перспективи офіційно приєднатися до нього. Дотепер наша країна брала участь у засіданнях асамблеї цього угруповання як слухач.

Висновки. Врахування і використання Україною позитивного досвіду створення й функціонування єврорегіонів та європейських угруповань територіального співробітництва, а також здійснення певної корекції державної політики транскордонного співробітництва в межах запропонованих вище напрямів сприятимуть активізації процесів економічного розвитку на регіональному рівні та ста-

новленню розвинутих ринкових відносин, дозволять підвищити конкурентоспроможність окремих регіонів на зовнішніх ринках, покращити умови і рівень життя населення, прискорити процес інтеграції нашої країни в європейське співтовариство.

Література

1. Cross-border governance in the European Union / edited by Oliver Kramsch and Barbara Hooper. – London : Routledge, 2004. – 236 p.
2. Perkman, M. Cross-border regions in Europe. Significance and drivers of regional cross-border cooperation // *European Urban and Regional Studies*. – 2003. Vol. 10. – N 2. – P. 153–171.
3. Гордієнко В. П. Єврорегіони в системі транскордонного співробітництва [Електронний ресурс] / В. П. Гордієнко, А. Ф. Бондаренко, В. О. Мартиненко. – Режим доступу : <http://dspace.uabs.edu.ua/handle/123456789/6728>
4. Anderson, J. New borders for a changing Europe: cross-border cooperation and governance / James Anderson, Liam O'Dowd; Thomas M. Wilson. – London : Frank Cass, 2003. – 208 p.
5. Мікула Н. Єврорегіони: досвід та перспективи / Н. Мікула. – Львів : ІРД НАН України, 2003. – 222 с.
6. Інформаційно-аналітичні матеріали щодо діяльності єврорегіонів України у 2011 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minregion.gov.ua/index.php>
7. О Європейських групах територіального співробітництва (ЕГТС) : Регламент (ЄС) № 1082/2006 Європейського Парламенту і Ради Європейського Союзу от 5 июля 2006 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.minregion.ru/upload/documents/2012/08/150812-12-9.doc
8. Про ратифікацію Протоколу № 3 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними органами або властями стосовно об'єднань єврорегіонального співробітництва (ОЄС) : Закон України від 16.05. 2012 р. № 4704-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4704-17>

Стаття надійшла до редакції 04.01.2013

References

1. *Cross-border governance in the European Union*, edited by Oliver Kramsch and Barbara Hooper, London: Routledge, 2004. 236 p.
2. Perkman, M. (2003). Cross-border regions in Europe. Significance and drivers of regional cross-border cooperation. *European Urban and Regional Studies*, 2003, vol. 10, no. 2, pp. 153–171.
3. Gordienko, V. P., Bondarenko, A.F., Martynenko, V.O. *Euroregions in the system of cross-border cooperation*. Available at: <http://dspace.uabs.edu.ua/handle/123456789/6728> (in Ukrainian).
4. Anderson, J., Liam, O'Dowd L., Wilson, T. (2003). *New borders for a changing Europe: cross-border cooperation and governance*. London: Frank Cass, 2003. 208 p.
5. Mikula N. (2003). *Euroregions: experience and prospects*. Lviv: Institute of Regional Research of National Academy of Sciences of Ukraine, 2003. 222 p. (in Ukrainian).
6. Informational analytic materials on the activities of European regions of Ukraine in 2011, *The Official Document*. Available at: <http://minregion.gov.ua/index.php> (in Ukrainian).
7. On the European Territorial Cooperation Group (ETCG): *Regulation (EU) No. 1082/2006 of the European Parliament and the Council of the European Union from July 5, 2006*. Available at: <http://www.minregion.ru/upload/documents/2012/08/150812-12-9.doc> (in Ukrainian).
8. On Ratification of the Protocol no 3 to the European Framework Convention on Cross-border Cooperation between Territorial Communities or Authorities concerning European grouping of cooperation (EGC): *The Law of Ukraine of 16.05. 2012 No. 4704-VI*. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4704-17> (in Ukrainian).

Received 04.01.2013

Різні погляди – одна держава

аналітика, новини, коментарі
на новому інформаційно-аналітичному порталі
Інституту трансформації суспільства

www.osp-ua.info